

'Wanneer jullie deze brief ontvangen

Tentoonstelling belicht overval op het Amsterdamse bevolkingsregister

'Het is nu alles wonderlijk licht om ons geworden en wij zijn zóó blijmoedig als ik niet gedacht had te kunnen zijn.' De afscheidsbrief van Willem Arondéus is een van de topstukken in *Explosiegevaar!*, de tentoonstelling in Verzetsmuseum Amsterdam over de aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister in 1943.

Filip Bloem is collectiebeheerder van Verzetsmuseum Amsterdam.

1 Brief van Willem Arondéus aan Bep en Charley Jacobs, Particulier Archief Willem Arondéus (VMA 11081), Verzetsmuseum Amsterdam.

2 Brief van Willem Arondéus aan Hetta van der Masch Spakler, 2 januari 1940. Geciteerd in: Rudi van Dantzig, *Het leven van Willem Arondéus 1894-1943* (Arbeiderspers; Amsterdam en Antwerpen 2003), 379-382, aldaar 380.

Een paar eenvoudige vellen gelinieerd papier, verkleurd, maar na 75 jaar nog steeds goed leesbaar. In een stille, donkere ruimte lichten zes brieven zachtjes op. Het zijn de afscheidsbrieven van zes terdoodveroordeelden, geschreven kort voordat zij op 1 juli 1943 in de duinen bij Overveen terechtgesteld werden vanwege hun rol bij de beroemde aanslag op het bevolkingsregister in Amsterdam. Daaronder ook een brief van de kunstschilder en schrijver Willem Arondéus – een van de centrale figuren achter de aanslag – aan zijn vrienden Bep en Charley Jacobs: 'Wanneer jullie deze brief ontvangen is alles voorbij; morgenochtend worden wij

gefusilleerd. Wij zijn allen, mijn kameraden en ik, moedig en zonder vrees. Het is nu alles wonderlijk licht om ons geworden en wij zijn zóó blijmoedig als ik niet gedacht had te kunnen zijn. [...]. Ik ga uit dit leven zonder eenige haat of bitterheid – dat heeft elk onzer overwonnen. Dat maakt de dood licht en de moed groot.'¹ De ruimte met afscheidsbrieven vormt de dramatische climax van de tentoonstelling over de aanslag die momenteel in Verzetsmuseum Amsterdam te zien is. In een hoorspel introduceert verteller Eric Corton Arondéus en de vijf andere kunstenaars die de aanslag uitdachten. Vervolgens leidt Corton de bezoeker door twaalf

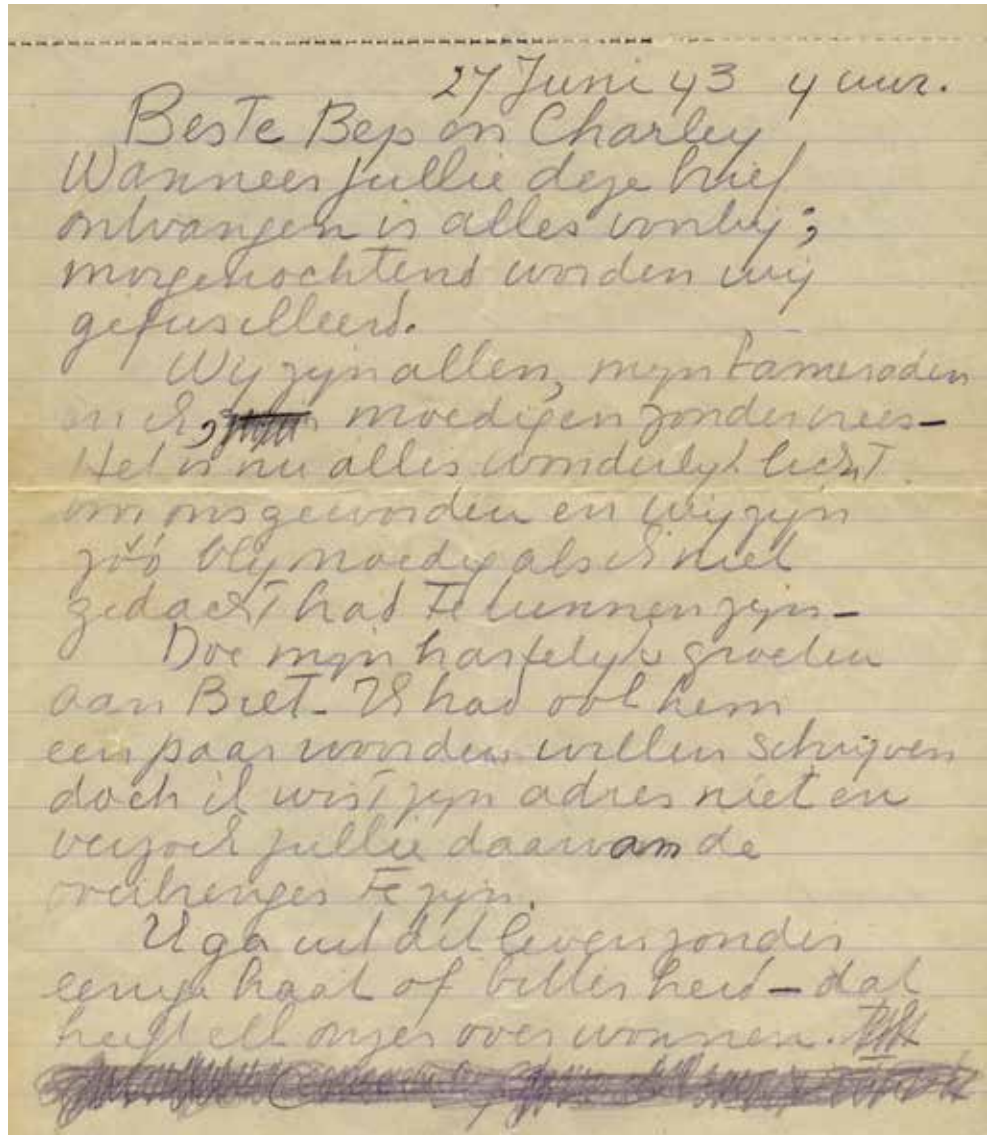

is alles voorbij'

kleine ruimtes waarin met levensgrote striptekeningen, historische objecten en beeldprojecties het verhaal van een van de meest gedurfde verzetsacties uit de oorlog wordt gereconstrueerd. Daarbij krijgt de bezoeker de mogelijkheid zelf een persoonsbewijs te vervalsen en wordt hij geconfronteerd met keuzes waarvoor de beramers ook stonden. Wel of niet lid worden van de Kultuurkamer? Wel of niet geweld gebruiken bij verzetsacties? Het waren vragen waar Arondéus en de anderen intensief over discussieerden.

Gekweld kunstenaar

Willem Arondéus (1894-1943) – 'Tiky' voor intimi – is in veel opzichten een onwaarschijnlijke verzetsheld. Al van jongs af aan is hij een buitenbeentje. Als jongste kind in een gezin van zeven hoeft hij niet mee te helpen in het kostuumverhuurbedrijf van zijn ouders en mag hij vanwege zijn tekentalent naar de kunstnijverheidsschool. Het gevoel 'anders' te zijn wordt nog sterker als hij op mannen blijkt te vallen. Arondéus heeft talent, haalt op jonge leeftijd enkele prestigieuze opdrachten binnen en knoopt vriendschappen aan met bekende schrijvers als Adriaan Roland Holst. Toch blijft hij een einzelgänger. Geldzorgen, liefdesperikelen en twijfel over zijn eigen artistieke kunnen lopen als een rode draad door zijn leven. In lange brieven aan vrienden meet hij zijn weltschmerz in ronkende volzinnen breed uit, vaak gevolgd door een verzoek om fi-

nanciële hulp. Als een vriendin begin 1940 haar zorgen over een mogelijke oorlog met hem deelt, toont Arondéus zich niet onder de indruk: 'Ik heb deze jaren van angst en armoede, van verbittering en wantrouwen zóó de diepte geraakt, zóó de onveiligheid ondergaan dat wat mischien aan misère nog komen gaat me niet meer verschrikt.'²²

Roeping gevonden

Als Nederland wordt bezet, voltrekt zich in het leven van Arondéus een opmerkelijke metamorfose. De aartstwijfelaar Tiky ontpopt zich als een gedreven verzetsman die in zijn 'Brandaris-brieven' – in de tentoonstelling is er een te zien – kunstenaars oproept in verzet te komen. Arondéus gaat persoonsbewijzen vervalsen en raakt daarbij in contact met de kunstenaars Gerrit Jan van der Veen en Frieda Belinfante. Ze maken steeds betere vervalsingen, die één zwak punt hebben: de persoonsgegevens die in de bevolkingsregisters ►

Meer informatie

De tentoonstelling *Explosiegevaar!* is tot en met 6 januari 2019 te zien in Verzetsmuseum Amsterdam. Bij de tentoonstelling is ook een educatief aanbod beschikbaar. Kijk voor meer informatie hierover op: www.verzetsmuseum.org/museum/nl/onderwijs/explosiegevaar.

Boven: Afscheidsbrief Willem Arondéus. Collectie Verzetsmuseum Amsterdam. Linkerpagina boven: Ongedateerde portretfoto van Willem Arondéus. Collectie Verzetsmuseum Amsterdam. Linkerpagina onder: Foto van de tentoonstelling *Explosiegevaar!* Foto: Merijn Soeters.

Foto van de tentoonstelling *Explosiegevaar!* Foto: Merijn Soeters.
Onder: Willem Arondéus in *Explosiegevaar!* Illustratie: Rob Worst.

zijn opgeslagen. Bij een controle is een telefoontje genoeg om erachter te komen of een persoonsbewijs vals is. Door het Amsterdamse bevolkingsregister in brand te steken, hoopt de groep rondom Arondéus het Duitse vervolgingsapparaat een effectief controlemiddel uit handen te slaan. Informatie als machtsmiddel – het is een actueel thema nu grote techbedrijven als Facebook en Google regelmatig een loopje nemen met privacyregels.

Arondéus speelt niet alleen een prominente rol in de voorbereiding van de aanslag, maar loopt ook bij de uitvoering letterlijk voorop. Op de avond van 27 maart 1943 trekt hij het uniform van politiekapitein aan en staat hij aan het hoofd van de als agenten verklede groep overvallers die de bewakers overmeesteren. Het is ook

Arondéus die, nadat ze het bevolkingsregister zijn binnengedrongen, snel reageert als de telefoon plotseling overgaat en in plat Amsterdams in de hoorn roept dat alles in orde is.³ De aanslagplegers halen alle kaarten uit de ladekasten, overgieten ze met benzol en steken alles in brand; enkele gebakerde persoonskaarten zijn in de tentoonstelling te zien. Terwijl de rode gloed tot in de verre omgeving te zien is, weten ze ongezien te ontkomen. Het is een huzarenstukje waar Arondéus en de anderen maar kort van kunnen genieten. Door verraad worden de meesten al snel opgepakt; ze staan in juni 1943 terecht in een showproces.

Repliek

De leidersrol die Arondéus vervulde bij de aanslag, duurt voort na zijn arrestatie. Tijdens het proces tegen de aanslagplegers neemt hij alle schuld op zich en maakt hij, ook op Duitse aanwezigen, indruk door de aanklager gedecideerd van repliek te dienen. Baten doet het allemaal niet: twaalf van de aangeklaagden krijgen de doodstraf. De laatste dagen voor hun executie mogen zij samen doorbrengen. Het wordt een memorabele tijd, waarin ze gezamenlijk zingen en passages uit de Bijbel lezen. Arondéus is er vol van in de laatste brieven die hij schrijft: 'Ik wist niet dat de dood zóó licht en schoon kon zijn.'⁴

Ook in de getuigenissen van de anderen wordt verwezen naar de bijzondere sfeer van saamhorigheid in die laatste uren en de centrale rol die Arondéus daarin speelt. Vrienden die hem kort voor het einde nog mogen bezoeken getuigen van de serene, opgetogen stemming waarin hij verkeert. 'Zulk een dood overtreft het leven,' staat er op het graf van Arondéus te lezen. Een passend grafchrift voor iemand die pas met de dood in de ogen gemoedsrust leek te hebben gevonden. ■

³ Van Dantzig, *Het leven van Willem Arondéus*, 438.

⁴ Brief van Willem Arondéus aan Marius Roland Holst. Geciteerd in: Max Arian, *Zoeken en scheuren: de jonge Sandberg* (Johannes Kessel Publishing; Huizen 2011), 441.

Verder lezen en kijken

Meer informatie over Willem Arondéus is te vinden in: **Rudi van Dantzig**, *Het leven van Willem Arondéus 1894-1943* (Arbeiderspers, Amsterdam en Antwerpen 2003).

Marco Entrop, *Onbekwaam in het compromis: Willem Arondéus, kunstenaar en verzetsstrijder* (Bas Lubberhuizen, Amsterdam 1993).

Na het feest zonder afscheid verdwenen, documentaire over Arondéus van Toni Boumans (1990).